

Harcerski styl życia a uczenie się przez całe życie

TOMASZ HUK*

Uniwersytet Śląski w Katowicach

W artykule zestawiono kategorię harcerskiego stylu życia z kategorią uczenia się przez całe życie. Zaprezentowano idee harcerskiego wychowania, zwracając uwagę na różnicę między harcerstwem a skautingiem, która wynika z działalności niepodległościowej harcerstwa. Przedstawione zostały założenia uczenia się przez całe życie w harcerstwie w odniesieniu do modelu uczenia się jako działania. Ten określony sposób, charakteryzujący się pozytywnym i wzajemnym oddziaływaniem, świadomością celów, dobrowolną przynależnością do harcerstwa, indywidualnością, naturalnością i pośredniością, definiowany jest jako harcerska metoda wychowawcza. W artykule opisane zostały takie elementy jak: przedmiot i podmiot uczenia się, cele, środki, formy pracy harcerskiej oraz warunki uczenia się przez całe życie w harcerstwie, a także rezultaty, których egzemplifikacją są gwiazdki zuchowe, sprawności, stopnie harcerskie i instruktorskie. Ponadto zwrócono uwagę na uczenie się przez całe życie ukierunkowane na wiedzę, umiejętności i postawy dotyczące harcerstwa oraz kompetencje specjalnościowe z zakresu różnych obszarów ludzkiej działalności. Opisano wizję człowieka innowacyjnego, a zatem takiego, który uczy się przez całe życie. Prezentowane rozważania są wynikiem analizy procesu uczenia się w wybranych organizacjach harcerskich, tworzących „Forum o wychowaniu”. Należy podkreślić, że pomimo różnic organizacje harcerskie działają zgodnie z założeniami harcerskiej metody wychowawczej, która została opisana ponad 100 lat temu.

SŁOWA KLUCZOWE: styl życia, uczenie się przez całe życie, harcerstwo.

The Scouting Lifestyle and Lifelong Learning

This article compares the concept of the scouting lifestyle with the idea of lifelong learning. It delves into the principles of scouting education, highlighting the distinction between scouting as such and the Polish scout movement, which stems from the latter's involvement in the fight for independence. The tenets of lifelong learning within the

Polish scout movement are explored with regard to the model of learning through action. This unique approach, marked by positive mutual interaction, clarity of goals, voluntary affiliation, individuality, authenticity, and indirectness, is defined as the Polish scout movement's educational method. The article details various elements such as the subject and object of learning, the objectives, means, forms of scout work, and the conditions for lifelong learning within the scout movement. The results of such an education manifest as the proficiency badges earned by scouts, as well as scout and instructor ranks. In addition, attention was paid to lifelong learning focused on knowledge, skills, and attitudes relating to scouting as well as specialised competencies in various areas of human activity. A vision of the an innovative individual is described – an individual who embodies the spirit of lifelong learning. The reflections presented, are based on an analysis of comprehensive human development approach in selected Polish scouting organisations that form the "Forum on Education". It is essential to note that despite their differences, all scout organisations operate in accordance with the principles of education and child development of the Polish scouting movement, which was introduced over a century ago over a century ago.

KEYWORDS: lifestyle, lifelong learning, Polish scouting.

Wprowadzenie

Współczesne uwarunkowania społeczne wynikające z globalizacji sprawiają, że uczenie się przez całe życie jest w wielu obszarach ludzkiej działalności nieuniknionym procesem (Jarvis, 2012). Jest to proces ciągły, rozpatrywany w kontekście czasu i miejsca, prowokujący człowieka do rozwoju fizycznego, kognitywnego i emocjonalnego (Przybylska, 2014). Bolesław Niemierko określa uczenie się (2007, s. 40) jako „zdobywanie doświadczeń prowadzących do trwałych zmian w zachowaniu uczącego się”. Nie powinno być ono jedynie incydentem w życiu człowieka, ponieważ – jak wskazują Marjan Laal i Peyman Salamati (2012) – dzięki uczeniu się przez całe życie społeczności stają się bardziej produktywne i innowacyjne, a ludzie odkrywają i kształtują nowe umiejętności. Ponadto uczenie się przez całe życie: pomaga zachować bystrość umysłu i poprawia pamięć szczególnie u osób starszych; kształtuje nasze umiejętności interpersonalne;

wyostrza umiejętność komunikowania się, sprawia, że człowiek sięga po nowe horyzonty, podejmując coraz trudniejsze wyzwania. Wymienione pozytywne aspekty uczenia się przez całe życie są efektem działalności człowieka nie tylko dzięki funkcjonowaniu w miejscu pracy zawodowej, ale również działalności w organizacjach, w tym stowarzyszeniach wolontariackich (Field, 2011), takich jak np. harcerstwo.

Pomimo że koncepcja uczenia się całościowego pojawiła się w pedagogice w drugiej dekadzie XX w. (Jędrzejczak i Osowska, 2022), na idee te już w XVII w. zwracał uwagę czeski filozof i pedagog, Jan Amos Komeński. Zdaniem Barbary Sitarskiej (2014, s. 190) „uczony [ten] przez całe życie rozwijał ideał pansofii, czyli wszechstronnej i użytecznej wiedzy, która obejmowała podstawy wszechnauk i miała służyć ulepszeniu świata”. Podobnie myślał założyciel skautingu, gen. lord Robert Baden-Powell, który uważał, że ulepszyć świat mogą skautki i skauci, kierując się aktualnym do dziś przesłaniem: „starajcie się zostawić ten świat troszkę lepszym niż go zastalście” (Scouts Australia, 2023). Aby zmieniać świat, harcerki i harcerze (skautki i skauci) powinni go doświadczać, a poprzez poznanie uczyć się zachodzących w nim procesów. O uczeniu się jako poznawaniu pisał Bogdan Suchodolski (1990, s. 353), według którego „życie staje się wartościowe, gdy wypełnić je potrafimy poznawaniem rzeczywistości, i tej która nas otacza, i tej, która przeminęła, gdy rozwijamy i zaspokajamy «ciekawość świata»”. Myśl ta zawarta jest w idei harcerskiego wychowania, gdzie wartościowe życie nie jest tylko pustym sloganem, ale urzeczywistnieniem harcerskich ideałów w życiu codziennym, jako poznawanie świata przez działanie.

Wrócimy ponownie do ponadczasowej myśli Komeńskiego, który podkreślał, „że edukacja jest całościowym aktem, nieprzerwanym i zintegrowanym procesem, niedającym się zamknąć tylko w jednym okresie ludzkiego życia”

(Sitarska, 2014, s. 206). Zauważalny jest tu związek z ideą ciągłości pokoleniowej, tak mocno widoczną w ruchu harcerskim poprzez przekazywanie od ponad stu lat wartości zawartych w Prawie i Przyrzeczeniu Harcerskim. Każda instruktorka i każdy instruktor harcerski realizują to założenie poprzez zobowiązanie się do przygotowania swojego następcy. A zatem do przekazania określonych wartości, kompetencji i nawyków, w tym również nawyku uczenia się przez całe życie. Ten sposób pokoleniowego przekazywania systemu wartości w edukacji jest szczególnie ważny, ponieważ „edukacja odgrywa również istotną rolę w tworzeniu społeczeństwa zintegrowanego, zapobiegając dyskryminacji, marginalizacji, rasizmowi i ksenofobii, a także promując takie fundamentalne wartości wyznawane przez społeczeństwa europejskie, jak tolerancja i poszanowanie praw człowieka” (Kołodziejczyk i Starypan, 2021, s. 91). Myśl Komeńskiego, dotyczącą uczenia się całożyciowego (czyli nieustającego), odnajdujemy w założeniach ruchu harcerskiego. Emancypacyjny, pozasystemowy, charakter wychowania harcerskiego stoi w sprzeczności z ideą uczenia się przez całe życie, ukierunkowaną jedynie na cele ekonomiczne i polityczne, które – jak pisze Wojciech Kruszelnicki (2015, s. 25) – „podporządkowane są wartościom promowanym na gruncie racjonalności instrumentalnej”. Ponieważ w harcerstwie zwracano szczególną uwagę zwracano na rozwój nie tylko dzieci i młodzieży, ale również instruktorek/ instruktorów harcerskich (organizacja kursów, np. drużynowych), możemy pokusić się o stwierdzenie, że od samego początku jego powstania, przywiązywano szczególną uwagę do uczenia się przez całe życie, które oparte jest na wartościach zawartych w Prawie i Przyrzeczeniu Harcerskim oraz celach uświadamianych i formułowanych przez jednostkę, a nie przez edukację systemową. Należy zwrócić uwagę, że te kodeksy postępowania podlegały różnym modyfikacjom. Na ten rodzaj uczenia się poza systemem edukacji formalnej zwracał

uwagę Józef Półturzycki (2004). Zdaniem tego pedagoga edukacja każdego człowieka nie powinna zaczynać się i kończyć jedynie na systemie kształcenia szkolnego i uniwersyteckiego, powinna być uzupełniona o formy pozaszkolne i samokształceniowe. Z kolei Fabian Andruszkiewicz i Dorota Kulik-Grzybek (2007) zwracali uwagę, że podstawą tego typu uczenia się jest element wolicjonalny, motywacja, której źródeł należy szukać w życiu prywatnym jednostki, np. w jej pasjach i zainteresowaniach. Takim właśnie poszukiwaniem jest harcerstwo, które łączy to, co prywatne, i to, co jest pasją, stając się sposobem na życie określanym jako harcerski styl życia.

„Per aspera ad astra”, czyli „przez ciernie do gwiazd”, to sentencja, będąca drogowskazem harcerskiego stylu życia. Ta łacińska myśl wpisana jest w idee harcerskiego wychowania, które pomimo że wywodzi się z idei brytyjskiego skautingu, nie jest z nimi tożsame. O tych różnicach już na początku istnienia harcerstwa pisał autor wielu publikacji harcerskich, harcmistrz Stanisław Sedlaczek (1922), wskazując na narodową specyfikę harcerstwa i wpływ organizacji ideowych o charakterze samokształceniowym, wojskowym i odrodzeniowym, takich jak „Zarzewie”, „Eleusis” czy „Sokół”.

Trudne do zdefiniowania „harcerstwo” określane było jako ruch, system wychowawczy, organizacja, koncepcja wychowania, a nawet gra (Marszałek, 2022). Odwołując się do przytaczanych przez B. Śliwerskiego (2018b) rozważań J.J. Czarkowskiego (2011) i K. Stech (2011), należy przyjąć koncepcję, że harcerstwo obejmuje po trochu wszystkie wymienione kategorie, a w rezultacie możemy mówić o polikategorialności jego ujęć. Uzasadnione jest zatem wykorzystanie tychże kategorii w poniższych analizach.

Nie można zapomnieć, że w kształtowaniu się harcerskiego stylu życia duże znaczenie miały doświadczenia z II Wojny Światowej. Pozostawiły one trwałe ślad

w umysłach młodego harcerskiego pokolenia walczącego w obronie Ojczyzny i składającego jej w ofierze swoje życie. Mówimy potocznie, że harcerstwo to skauting plus patriotyzm, to ruch dla dzieci i młodzieży obarczony trudną, metaforycznie „ciernistą” drogą osiągnięcia celów wychowawczych. To w końcu, jak wskazuje Katarzyna Marszałek (2006), organizacje harcerskie, które wywodzą się z kultury narodowej i doświadczenia historycznego Polski.

Doświadczenia tamtego traumatycznego okresu, związane z uporem w osiągnięciu celów, pokonywaniem trudności i dużym zaangażowaniem się w podejmowane działania, przekazywane są przez kolejne pokolenia harcerskie, tworząc opisywany harcerski styl życia. Urszula Sobkowiak (2006, s. 30) w swoich analizach określiła ten styl życia jako „zakres i formy codziennych, w większości uświadamianych zachowań, wraz z leżącymi u ich podstaw wartościami i normami, charakterystycznych dla jakiejś grupy lub kategorii społecznej”.

Na harcerski styl życia składają się, wymienione przez Wiesława Cywińskiego (1920), najważniejsze elementy istoty człowieka, które harcerstwo powinno rozwijać. Są to: sprawność fizyczna, charakter, zmysł społeczny, umysł. Podobnie określił harcerski styl życia Stefan Mirowski (1997), wskazując, że jest to nieustanny rozwój i doskonalenie się pod względem moralnym, czyli życie zgodne z ideami dobra i prawdy, a także rozwój intelektualny, zawodowy oraz fizyczny. Rozwinięciem tej myśli są słowa Bogusława Śliwerskiego (2018a, s. 140), według którego harcerstwo „to sposób bycia oraz działania harcerzy i ich instruktorów, który samoistnie przekształca się w samodoskonalenie”. Jest to również, zdaniem Mariana Miszczuka (1985), pozytywny styl życia, oparty na wysokich wymaganiach ideowych.

W harcerski styl życia wpisuje się uczenie się przez całe życie, które jest nie tylko procesem kształtowanym w harcerstwie bez względu na wiek, ale również

kształtowanym poprzez harcerstwo i stające się nawykiem. Wincenty Okoń (2007, s. 272) pojęcie nawyku definiuje jako „wyuczony składnik świadomej działalności człowieka, będący rezultatem wiele razy powtarzanych, stopniowo automatyzujących się czynności”. Do tego dochodzą szczególnie ważne w harcerstwie emocje i motywacja, które – zdaniem Bolesława Niemierki (2007) – wiążą się z procesami intelektualnymi. A zatem w rozważaniach o uczeniu się przez całe życie w harcerstwie i poprzez harcerstwo należy postawić pytania o to, kto jest podmiotem uczenia się przez całe życie, jaki jest to rodzaj podejmowanej działalności oraz w jaki sposób jest ona powtarzalna, że decyduje o uczeniu się przez całe życie.

Ponieważ ruch harcerski koncentruje swoją działalność na wychowaniu dzieci i młodzieży, określenie podmiotu harcerskiego wychowania może być złudne. Należy podkreślić, że harcerstwo jest ruchem dla dzieci i młodzieży, w którym określone role pełnią również osoby dorosłe i poprzez nie realizują również swoje cele. A zatem „działalność harcerska oparta jest na służbie społecznej kadry wychowawczej. Działalność harcerska ma na celu wychowanie i inspirowanie do samorozwoju dzieci i młodzież” (Rządowy program wsparcia rozwoju organizacji harcerskich i skautowych). W harcerstwie realizowane są między innymi cele indywidualne, a harcerstwo odpowiada na wewnętrzne i zewnętrzne potrzeby człowieka w wieku: młodszym szkolnym (od 7 r.ż.), dorastania (od 10 r.ż.), wczesnej dorosłości (od 22 r.ż.), średniej dorosłości (od 35 r.ż.) i późnej dorosłości (po 65 r.ż.) (Trempała, 2011). Funkcjonowanie harcerstwa opiera się na rozwoju intelektualnym, społecznym, duchowym, emocjonalnym i fizycznym dzieci i osób dorosłych poprzez wykorzystanie harcerskiej metody wychowawczej. Jest to sposób odznaczający się uczeniem się w działaniu zgodnym z wartościami zawartymi w Prawie i Przyrzeczeniu Harcerskim. Działania rozwijające jednostkę

realizowane są głównie w małych grupach (np. zastępach) oraz poprzez realizowanie zoperacjonalizowanych celów świadomie wyznaczonych przez jednostkę. W wyniku operacjonalizacji sformułowane zostają zadania, które wpisane są w program sprawności i prób na stopnie harcerskie i instruktorskie. Dlatego program harcerski budowany jest niejako „oddolnie”, czyli na podstawie zidentyfikowanych potrzeb rozwojowych jednostki, a nie nałożony, tak jak w przypadku programów szkolnych, odgórnie

O celach formułowanych i realizowanych w harcerstwie pisał naukowiec, pedagog, instruktor harcerski, Józef Sosnowski (1936, s. 9): „Chodzi raczej o naczelne cele życia, mocne, zwarte, porywające. Chodzi o dopracowanie się pojęcia takich celów, uznanie ich za głęboko wartościowe, powiedziałbym, za najbardziej osobiste (nic to, że ktoś identyczne cele sobie wytworzył). Ten cel musi być stały, towarzyszyć winien w życiu jednostki, stanowić dla niej gwiazdę, przewodniczkę w jego labiryntach”. Ta ponadczasowa interpretacja osiągnięcia celów w harcerstwie zwraca uwagę na poważne podejście i głęboko zakorzenioną pedagogię w harcerskim wychowaniu, o której pisał wspomniany już Bogusław Śliwerski (2018a). To cele realizowane poprzez podejście do próby, wyrażonej w stopniach i sprawnościach.

Jan Grabowski (1922, s. 29) opisuje sposób osiągnięcia celów poprzez realizację próby na harcerskie stopnie: „Człowiek, szczególnie w młodym wieku, daleko chętniej pracuje, o ile wie, że cel, do którego dąży, nie jest jakimś niedoścignionym ideałem, ale że przy pewnym wysiłku i natężeniu pracy da się rychło osiągnąć. Po zdobyciu takiego celu rozszerzają się nasze widnokreśli i znowu na ich krańcach zarysowuje się nowy cel naszych dążeń. W ten sposób tworzy się z tych poszczególnych stopni na drodze do ideału jakby drabina, której szczeblami są właśnie próby harcerskie”. A zatem cele stawiane przez młodych ludzi poprzez

działanie w ruchu harcerskim są porywające, wzniosłe, ale również możliwe do osiągnięcia dzięki ich urzeczywistnieniu w postaci określonych symboli, takich jak stopnie i sprawności, które oznaczane są na zurowskim lub harcerskim mundurze.

Uczenie się przez całe życie w harcerstwie

Wiemy już, jak formułowane są cele w harcerstwie, nasuwa się zatem pytanie o sposób ich realizacji w procesie uczenia się przez całe życie. Uczenie się może być bowiem naturalne i sztuczne. W harcerstwie dominuje uczenie się naturalne, które obejmuje nowe, świadome (czyli zamierzone) podejmowane działania, w przeciwieństwie do uczenia się sztucznego, czyli zapamiętywania i odtwarzania gotowej wiedzy (Sośnicki, 1948 za: Kojś, 1987). W harcerskim uczeniu się istotne są naturalność i świadomość, a więc uczenie się takie powinno być zamierzone. Oznacza to, że harcerki i harcerze samodzielnie stanowią o kierunku swojego rozwoju. Wojciech Kojś (1987) określił, że model uczenia się zamierzonego składa się ze wzajemnie powiązanych elementów. Model ten stał się punktem wyjścia w prezentowanej analizie uczenia się przez całe życie w harcerstwie, gdzie: podmiot i przedmiot stanowią: zuchy, harcerki, harcerze, instruktorki i instruktorzy; cel to oczekiwanie zmiany w określonych obszarach; środki to specyficzne dla ruchu harcerskiego przedmioty oddziałujące na zmysły; metody to harcerska metoda wychowawcza i wynikające z niej formy pracy; warunki to miejsce i sytuacje, w których realizowane jest harcerskie działanie; a rezultaty to system stopni i sprawności.

Prezentowane odniesienie uwzględnia wskazania Ewy Grodeckiej (1984, s. 44), która zwraca uwagę, że „każdy etap rozwoju żąda innego oddziaływania, odrębnych warunków i form, odpowiednio dopasowanej metody [...]”. A zatem

w harcerstwie dostosowuje się formy i metody harcerskiego działania (metodyki, np. zuchowa i harcerska) do poziomu rozwojowego człowieka, tak aby proces uczenia się przez całe życie był motywujący i inspirujący, stając się w pewnym sensie nawykiem. W harcerstwie cele jednostki realizowane są poprzez zabawę, działanie oraz służbę. W tym procesie wiele organizacji harcerskich uwzględnia możliwość zdobywania przez zuchy (wilczki) gwiazdek i sprawności, z kolei przez harcerki, harcerzy – stopni i sprawności, a przez instruktorki i instruktorów – stopni instruktorskich. Ponadto organizacje harcerskie umożliwią członkom zdobywanie kompetencji specjalistycznych, potwierdzonych certyfikatami, świadectwami, zaświadczeniami czy patentami. Przykładem są tu zdobywane przez harcerki i harcerzy (instruktorki, instruktorów) następujące uprawnienia: karta pływacka, patent żeglarza jachtowego, patent jachtowego sternika morskiego, patent kapitana jachtowego, sternika motorowodnego, motorowodnego sternika morskiego, kapitana motorowodnego, czy licencje na holowanie narciarza lub innych obiektów pływających. Harcerstwo umożliwia również ukończenie kursów: nurkowego, ratownika wodnego, krótkofalarskiego, kierowników i wychowawców wypoczynku, kwalifikowanej pierwszej pomocy (KPP), a także kursów trenerskich dla osób dorosłych. Zdobywanie uprawnień specjalistycznych oraz ukończenie np. studiów na danym kierunku czy danego etapu edukacji może być elementem (zdaniem) próby harcerskiej lub instruktorskiej. Działanie to może odbywać się również poza realizowaną próbą, wówczas będzie emanacją nawyku uczenia się przez całe życie, nabywanego przez postępowanie zgodne z harcerskim stylem życia. Należy podkreślić, że ZHP stało się organizacją certyfikującą następujących kwalifikacji wolnorynkowych: „Prowadzenie szkoleń metodami aktywizującymi” i „Prowadzenie szkoleń metodami aktywizującymi”, które wpisują się w proces uczenia się przez całe życie w organizacji harcerskiej (zhp.pl/instytucja-certyfikujaca).

W odniesieniu do zaproponowanego modelu uczenia się zamierzonego (Kojas, 1987) opisano model harcerskiego świadomego działania, zgodnego z ideą „uczenia się przez całe życie”. Model ten opracowano na podstawie wstępnej analizy organizacji działających na terenie Polski zgodnie z założeniami skautingu, które otrzymały Honorowy Protektorat Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej oraz tych, które wspierane są w ramach Rządowego Programu Wsparcia Rozwoju Organizacji Harcerskich i Skautowych na lata 2018–2030. Są to: Związek Harcerstwa Polskiego, Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej, Skauci Europy, Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza” Federacja Skautingu Europejskiego, Stowarzyszenie Harcerskie, Niezależny Krąg Instruktorów Harcerskich „Leśna Szkołka” im. Henryka Wieczorkiewicza, Royal Rangers, Skauci Króla (Całym życiem, bdw.). Należy dodać, że system stopni i sprawności jest specyficzny dla każdej z organizacji, działających zgodnie ze swoimi założeniami. Ponieważ artykuł ma swoje ograniczenia przedstawiono tu pewien zarys systemu stopni każdej z nich. Tak więc uczenie się przez całe życie w harcerstwie składa się z powiązanych ze sobą elementów, którymi są:

- 1) Cel działania – świadome określenie wiedzy, umiejętności postaw i nawyków kształtowanych w harcerstwie w zależności od grupy wiekowej. Wynika on z wewnętrznej potrzeby każdego zucha, harcerki, harcerza, instruktorki i instruktora. Formułowane cele mogą obejmować następujące obszary:
 - praca nad sobą (kształtowanie charakteru i postaw);
 - praca w zespole;
 - pierwsza pomoc przedmedyczna (w harcerstwie nazywany samarytanką), ratownictwo medyczne;
 - dbałość o własne zdrowie i wygląd;
 - turystyka i krajoznawstwo;

- terenoznawstwo (np. orientowanie mapy, posługiwanie się busolą, znaki patrolowe, znaki topograficzne);
- sport;
- przyroda i ekologiczny;
- narodowo-obywatelski;
- religijny;
- artystyczny;
- łączność;
- naukowy;
- techniczny;
- kulinarny;
- medialny;
- informatyczny;
- rodzinny;
- kulturotwórczy;
- etnograficzny;
- obozownictwo (pionierka – np. budowanie z drewna podczas obozu);
- związany z wiedzą o harcerstwie (historia, tradycje, zwyczaje, obrzędy, znajomość funkcji i stopni, szyfry)
- niepełnosprawności;
- ekonomiczny;
- wodny (żeglarstwo, kajakarstwo, motorowodniactwo, nurkowanie, ratownictwo wodne)
- lotnictwo;
- jeździectwo;
- fantasy;

- pożarnictwo;
 - pedagogiczny.
- 2) Podmiot i przedmiot – zuch, harcerka, harcerz, instruktorka, instruktor są zarówno przedmiotem, jak i podmiotem wzajemnego oddziaływania w procesie uczenia się. Nie tylko zuchy, harcerki i harcerze uczą się od instruktorek i instruktorów (wychowawców), ale również instruktorki i instruktorzy uczą się od swoich podopiecznych. Ważny jest tu również osobisty przykład instruktorki/instruktora, który wyraża się w postawach, działaniu i zachowaniu. Bez takiego postępowania harcerscy wychowawcy mogliby stać się niewiarygodni dla swoich podopiecznych.
- 3) Środki – realne przedmioty oddziałujące na zmysły, wykorzystywane w uczeniu się poprzez harcerskie działanie. To również zasoby przyrody ożywionej i nieożywionej, wykorzystywane przedmioty, które moglibyśmy określić jako historyczne, np. telefony polowe, parniki na wodę, piece budowane z kamienia i gliny, prycze z drewna, półki budowane z drewna, ale również nowoczesne środki takie jak smartfony, komputery, tablety, urządzenia GPS.
- 4) Metoda harcerska (Huk, 2010, Kluczyk-Prus, 2013, Podstawowe zasady wychowania harcerskiego w ZHR) – to określony sposób działania, charakteryzujący się pozytywnym i wzajemnym oddziaływaniem, świadomością celów, dobrowolną przynależnością do harcerstwa, indywidualnością, naturalnością i pośredniością. To również formy pracy (zuchowe i harcerskie poczynania, formy aktywności) dostosowane do danej grupy wiekowej oraz praca systemem małych grup w szóstkach (zuchowe grupy), zastępach, patrolach. Zuchy, będąc najmłodszą grupą wiekową, uczą się poprzez zabawę. Charakterystyczne dla tej grupy wiekowej formy pracy to m.in.: zbiórki zuchowe, kolonia zuchowa, zabawa tematyczna, czyli zabawa w naśladowanie,

odwzorowanie, np. zabawa w strażaka, zwiad zuchowy, zwyczaje obrzędy i tajemnice, majsterka, pląsy. Starsze grupy wiekowe uczą się przede wszystkim poprzez wyczyn, działanie i służbę. Charakterystyczne formy pracy to m.in.: zbiórka drużyny, zbiórka zastępu, obóz, biwak, gra terenowa, zwiad, zajęcia specjalnościowe, ognisko, bieg harcerski. Metoda harcerska to również obrzędowość i tradycja harcerska, na którą składają się określone symbole, język komunikacji, zwyczaje gromady zuchowej, drużyny, zastępu.

- 5) Warunki – świadome harcerskie działanie w środowisku naturalnym. Istotny jest tu kontakt ze zróżnicowaną przyrodą kraju i świata oraz doświadczanie życia w niekomfortowych warunkach. Dla niektórych może być to wyczyn wymagający większego wysiłku, zaangażowania i pracy ze względu na warunki obcowania z przyrodą, biwakowanie i obozowanie w lesie, ale również rejsy śródlądowe, pełnomorskie, spływy.
- 6) Rezultaty – to przede wszystkim osiągnięte gwiazdki zuchowe, stopnie i sprawności harcerskie, stopnie instruktorskie oraz ukończone szkolenia metodyczne i specjalistyczne. To również wyobrażenia nabyte w trakcie harcerskiego działania, które wykorzystywane mogą być w określeniu kolejnych celów ucznia się przez całe życie. Zdobywanie stopnia może być powiązane ze zdobyciem określonej sprawności lub ukończeniem danego szkolenia. Pomimo że każda z organizacji harcerskich i skautowych ma swój własny system stopni, jest on w pewnej części wspólny. Stopnie harcerskie zdobywane są w zależności od wieku harcerki/harcerza, natomiast stopnie instruktorskie należy zdobywać w kolejności, zaczynając od przewodniczki/przewodnika poprzez podharcmistrzynię/podharcmistra do harcmistrzynie/harcmistra. Informacje na temat systemów stopni zostały przedstawiane w tabeli 1.

Tabela 1

System gwiazdek zachowych, stopni harcerskich i stopni instruktorskich w organizacjach harcerskich i skautowych objętych Honorowym Protektoratem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej

Organizacja	System stopni
Związek Harcerstwa Polskiego	<p>Gwiazdki zachowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ zuch ochoczy ■ zuch sprawny ■ zuch zaradny <p>Stopnie harcerskie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ młodziak/ochotniczka ■ wywiadowca/tropicielka ■ odkrywca/pionierka ■ ćwik/samarytanka ■ harcerz orli/harcerka orla ■ harcerz Rzeczypospolitej/harcerka Rzeczypospolitej <p>Stopnie instruktorskie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ przewodnik/przewodniczka ■ podharcistrz/podharcistrzyni ■ harcistrz/harcistrzyni
Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej	<p>Gwiazdki zachowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ pierwsza gwiazdka ■ druga gwiazdka ■ trzecia gwiazdka <p>Organizacja Harcerok</p> <p>Stopnie harcerskie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ ochotniczka ■ tropicielka ■ samarytanka ■ wędrowniczka ■ Harcerka Rzeczypospolitej <p>Stopnie instruktorskie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ przewodniczka ■ podharcistrzyni ■ harcistrzyni

Organizacja	System stopni
Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej	<p>Organizacja Harcerzy</p> <p>Stopnie harcerskie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ młodziak ■ wywiadowca ■ ćwik ■ harcerz orli ■ Harcerz Rzeczypospolitej (otwarcie od 17 r.ż.) <p>Stopnie instruktorskie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ przewodnik ■ podharcistrz ■ harcistrz
Skauci Europy	<p>Gwiazdki wilczków:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ I gwiazdka ■ II gwiazdka <p>Stopnie żeńskie:</p> <p>gałąź zielona</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ ochotniczka ■ tropicielka ■ pionierka <p>gałąź czerwona</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ samarytanka ■ wędrowniczka (po podjęciu służby w szczepie, np. jako drużynowa) ■ Harcerka Rzeczypospolitej (po obrzędzie FIAT – złożenie zobowiązania) <p>Stopnie męskie:</p> <p>gałąź zielona</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ ochotnik ■ harcerz po Przyrzeczeniu ■ wywiadowca ■ ćwik <p>gałąź czerwona</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Eligo Viam (po złożeniu listu z wyborami drogi) ■ Harcerz Orli (po podjęciu służby w szczepie, np. jako drużynowy i odbyciu próby szlaku) ■ Harcerz Rzeczypospolitej (po obrzędzie wymarszu wędrownika)

Organizacja	System stopni
Skauci Europy	Patenty skautmistrzowskie (odpowiednik stopni instruktorskich): <ul style="list-style-type: none"> ■ patent przewodniczki/przewodnika ■ patent podharcmistrzyni/podharcmistrza ■ patent harcmistrzyni/harcmistrza
Stowarzyszenie Harcerskie	Hufiec Harcerek: <ul style="list-style-type: none"> ■ ochotniczka ■ tropicielka ■ pionierka ■ wędrowniczka ■ Harcerka Rzeczypospolitej Hufiec Harcerzy: <ul style="list-style-type: none"> ■ młodzik ■ wywiadowca ■ ćwik ■ Harcerz Orli ■ Harcerz Rzeczypospolitej Stopnie instruktorskie: <ul style="list-style-type: none"> ■ przewodnik/ przewodniczka ■ podharcmistrz/ podharcmistrzyni ■ harcmistrz/ harcmistrzyni

Organizacja	System stopni
Leśna szkółka	<p>Gwiazdki zachowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ zuch ochoczy (1 gwiazdka) ■ zuch sprawny (2 gwiazdki) ■ zuch gospodarny (3 gwiazdki) <p>Stopnie harcerskie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ młodziak/ochotniczka ■ wywiadowca/tropicielka ■ ćwik/samarytanka ■ harcerz orli/wędrowniczka ■ harcerz/harcerka Rzeczypospolitej <p>Stopnie instruktorskie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ przewodnik ■ podharcistrz ■ harcistrz
Royal Rangers	<p>Próba skauta:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ odkrywca ■ zwiadowca ■ wędrownik ■ ranger
Royal Rangers	<p>Stopnie instruktorskie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ przewodnik ■ podharcistrz ■ harcistrz
Skautci Króla	<p>Stopnie harcerskie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ tropiciel (5–6 r.ż.) ■ odkrywca (7–9 r.ż.) ■ zwiadowca (10–13 r.ż.) ■ wędrownik (14–18 r.ż.) ■ obieżywiat (17–21 r.ż.) <p>Stopnie instruktorskie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ przewodnik ■ podharcistrz ■ harcistrz

Źródło: opracowano na podstawie: Regulaminy sprawności zachowych oraz plakietki Hufca, Stowarzyszenie Harcerskie, Warszawa 2012; Regulaminy stopni i sprawności harcerek oraz plakietki hufca, Stowarzyszenie Harcerskie Hufiec Harcerek „Sad”, Warszawa 2012; Regulaminy stopni

i sprawności harcerzy oraz plakietki hufca, Stowarzyszenie Harcerskie Hufiec Harcerzy im. Powstania Harcerskiego, Warszawa 2012; Uchwała nr 4 Naczelnictwa Stowarzyszenia Harcerskiego z dnia 16 kwietnia 2019 roku w sprawie idei stopni instruktorskich; Statut Stowarzyszenia Skauci Króla; Regulamin stopni harcerek ZHR zatwierdzony Uchwałą Naczelnictwa nr 254/6 z dn. 27.03.2012 r. do użytku wewnątrzorganizacyjnego; Regulamin Gwiazdek Zuchowych i Stopni Harcerskich zatwierdzony Uchwałą Naczelnictwa ZHR nr 265/4 z dn. 23 lutego 2013 r.; Regulamin stopni instruktorskich harcerek ZHR zatwierdzony uchwałą Naczelnictwa ZHR nr 257/7 z dnia 10 czerwca 2012; Regulamin Stopni Instruktorskich Organizacji Harcerzy ZHR zmieniony Uchwałą Naczelnictwa ZHR nr 243/2 z dnia 8 maja 2011 roku; Regulamin Systemu Instrumentów Metodycznych ZHP Uchwała nr 85/XL Rady Naczelnej ZHP z dnia 26 czerwca 2021 r. w sprawie systemu instrumentów metodycznych ZHP; <https://www.skauci-pomorze.pl>; <https://skauci-europy.pl>

Podsumowanie

Harcerstwo jest miejscem tworzenia się sytuacji, w których – zdaniem Antoniny Guryckiej (1978, s. 182 i n.) – „tkwi coś nowego – niejasnego, dziwnego, konfliktowego, co nie tylko zwróci uwagę jednostki, lecz pobudzi ją do czynności poznawczych”. A zatem przynależność do harcerstwa stale pobudza do innowacyjnego uczenia się, które umożliwia rozwiązanie sytuacji problemowych. Działalność ta jest częścią harcerskiego stylu życia, którego wspomniane już idee korespondują z wizją człowieka innowacyjnego. Zdaniem Józefa Kozielskiego (1998) człowiek innowacyjny:

- poszukuje problemów w świecie i samodzielnie je rozwiązuje;
- wiedzę i umiejętności nabywa w sposób naturalny poprzez osobiste doświadczenia w bezpośrednim kontakcie z rzeczywistością;
- rozwiązuje problemy, które wymagają nabycia wszechstronnej wiedzy i umiejętności;
- inicjuje działania, ma poczucie kontroli i sprawstwa, w wychowaniu jest podmiotem, a wychowanek i wychowawca są partnerami w procesie uczenia się;
- wbudowuje w świat mądre innowacje.

Przedstawiona wizja człowieka innowacyjnego, a zatem takiego, który uczy się przez całe życie, w całości wpisuje się w założenia harcerskiego systemu wychowawczego. Wymienione przez Kozińskiego cechy, takie jak: samodzielność, naturalność, kreatywność, uczenie się przez działanie, wszechstronny rozwój, konstytuują fundament harcerskiego uczenia się całościowego. Ponadto Koziński (1998, s. 41 i n.), pisząc o człowieku innowacyjnym, podkreśla: „rozwiązywanie problemów według własnego projektu [samodzielnego formułowania zadań na stopnie harcerskie i instruktorskie, samodzielny wybór sprawności – T.H] kształtuje osobowość proaktywną, rozwija motywację i pomysłowość. Uczy kontroli emocjonalnej i odpowiedzialności moralnej. Wzmacnia poczucie godności”. Nie należy więc utożsamiać harcerstwa z przestarzałymi metodami, ponieważ na każdym etapie rozwoju ruchu harcerskiego było i jest to uczenie się/kształcenie komplementarne, określane przez Jakuba Czarkowskiego (2009) jako łączenie tego, co tradycyjne, z tym, co nowoczesne.

Uczenie się przez całe życie w harcerstwie opiera się na specyficznej dla tego ruchu działalności, która wpisana jest w system stopni i sprawności. Pomimo że każda organizacja harcerska i skautowa posiada swój własny system stopni i sprawności to idea ich zdobywania i ich funkcja motywacyjna są takie same. Przede wszystkim stopnie i sprawności zdobywane są dobrowolnie. Nikt nie może zmusić zucha (wilczka), harcerki i harcerza, instruktorki i instruktora do zdobywania stopni czy sprawności. Każdy sam przystępuje do próby realizacji postawionych przez siebie zadań. Pozytywne zakończenie próby wiąże się z przyznaniem sprawności lub stopnia, które w specyficzny dla danej organizacji harcerskiej sposób są oznaczane na mundurze. Oznaczenie stopnia, posiadanej sprawności jest informacją, że zuch, harcerka i harcerz, instruktorka i instruktor posiadają

określoną wiedzę, umiejętności i postawy. Schemat wymagań na każdy stopień jest taki sam, jednak wymaganie może być realizowane w indywidualny dla danej osoby sposób, a zatem poprzez różne zadania. To, co dla jednej jednego harcerza może być trudnością, dla drugiego nie stanowi żadnego wyczynu. Pomimo tego zróżnicowania proces nieustającego uczenia się trwa, w domyśle przez całe życie, ponieważ zuchy, harcerki i harcerze, instruktorki i instruktorzy mają nawyk wyznaczania sobie kolejnych celów, mimo osiągnięcia wszystkich możliwych do uzyskania stopni i zdobycia wielu sprawności.

Bibliografia

- Andruszkiewicz, F. i Kulig-Grzybek, D. (2007). Edukacja ustawiczna determinantem zrównoważonego rozwoju. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej*, (1981), 59–68. Całym życiem (bdw.). <https://calymzyciem.pl>
- Cywiński, W. (1920). *Idea harcerstwa czyli skautingu*. Wilno: Nakładem sekcji wydawniczej Koła Starszych Harcerzy w Wilnie.
- Czarkowski, J.J. (2009). Kształcenie komplementarne człowieka dorosłego. *Rocznik Andragogiczny*, 182–199.
- Czarkowski J.J. (2011) O metodzie harcerskiej i jej rozwoju. W: G. Miłkowska, K. Stech (red.), *Na tropach harcerskiej metodyki. 100 lat harcerstwa polskiego*, (s. 16). Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Field, J. (2011). Lifelong Learning. W: K. Rubenson (red.), *Adult Learning and Education* (s. 20–26). Academic Press.
- Grabowski, J. (1922). Próby i stopnie młodzieży harcerskiej. W: S. Sedlaczek (red.), *Związek Harcerstwa Polskiego*. Warszawa: Książnica Harcerstwa i Kultury Fizycznej, W. Niklewicz, Sedlaczek, Glass i S-ka.
- Grodecka, E. (1984). *O metodzie harcerskiej i jej stosowaniu*. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza.
- Gurycka, A. (1978). *Rozwój i kształtowanie zainteresowań*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Huk, T. (2010). Harcerska metoda wychowawcza, a czas wolny dzieci i młodzieży. W: M. Kisiel (red.), *Pedagogiczne aspekty rekreacji, turystyki i wypoczynku dzieci i młodzieży*

- w przedszkolu, szkole i poza szkołą (s. 297–312). Dąbrowa Górnicza: Wydawnictwo Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej.
- Jarvis, P. (2012). Globalizacja. Wiedza i uczenie się przez całe życie. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, 2(58), 7–21.
- Jędrzejczak, H.A. i Osowska, M. (2022). *Małe miasta wobec wyzwań idei uczenia się przez całe życie*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Kulczyk-Prus, E. (2013). Metoda i metodyka. W: E. Gąsiorowska, E. Kulczyk-Prus (red.), *W poszukiwaniu przygody. Poradnik drużynowego starszoharcerskiego* (s. 41–45). Łódź: Wydawnictwo Marron.
- Kojs, W. (1987). *Działanie jako kategoria dydaktyczna*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląski.
- Kołodziejczyk J. i Starypan, I. (2012). Cenniejsza niż złoto. Rzecz o promowaniu wartości edukacji. W: G. Mazurkiewicz (red.), *Jakość edukacji. Różnorodne perspektywy* (s. 80–93). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kozielecki, J. (1998). *Człowiek wielowymiarowy*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie ŻAK.
- Kruszelnicki, W. (2015). Lifelong learning i poradoznawstwo w perspektywie krytycznej: pedagogie konformizmu i rządomyślności. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, 1(69), 21–43.
- Laal, M. i Salamaty, P. (2012). Lifelong learning; why do we need it? *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 31, 399–403.
- Marszałek, K. (2006). Źródła etosu wychowania harcerskiego. W: E.J. Kryńska, (red.). *Ideale wychowania i wzory osobowe narodu polskiego w XIX i XX wieku*, Białystok: Trans Humana.
- Marszałek, K. (2022) Harcerstwo to nie tylko „skauting plus niepodległość” – wybiórczy przegląd definicji harcerstwa. *Harcerz Rzeczypospolitej. Internetowe czasopismo Ruchu harcerskiego*, (1–2.)
- Mirowski, S. (1997). *Styl życia*. Warszawa: Harcerskie Biuro Wydawnicze Horyzonty.
- Miszczuk, M. (1985). *Geneza Harcerstwa – wybór i opracowanie. Zeszyty Historyczne Harcerstwa*. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza.
- Niemierko, B. (2007). *Kształcenie szkole. Podręcznik skutecznej dydaktyki*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Nowak, K. (1998). Zazdrość w pokoju nauczycielskim. *Edukacja*, 61(1), 27–35.
- Okoń, W. (2007). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Podstawowe zasady wychowania harcerskiego w ZHR (dokument zatwierdzony uchwałą Rady Naczelnej ZHR nr 77/4 z 26 listopada 2005 r., uwzględniający zmianę wprowadzoną uchwałą Rady Naczelnej ZHR nr 83/4 z 10 grudnia 2006 r.).
- Półturzycki, J. (2004). Źródła i tendencje rozwojowe edukacji ustawicznej. *E-mentor*, 5(7), 47–50.

- Przybylska, E. (2014). Kultury uczenia się: kilka refleksji w kontekście uczenia się przez całe życie. *Rocznik Andragogiczny*, 21, 119–131.
- Regulamin Gwiazdek Zuchowych i Stopni Harcerskich zatwierdzony Uchwałą Naczelnictwa ZHR nr 265/4 z dn. 23 lutego 2013 r.
- Regulamin Systemu Instrumentów Metodycznych ZHP Uchwała nr 85/XL Rady Naczelnej ZHP z dnia 26 czerwca 2021 r. w sprawie systemu instrumentów metodycznych ZHP.
- Regulamin stopni harcerek ZHR zatwierdzony Uchwałą Naczelnictwa nr 254/6 z dn. 27.03.2012 r. do użytku wewnątrzorganizacyjnego.
- Regulamin Stopni Instruktorskich Organizacji Harcerzy ZHR zmieniony Uchwałą Naczelnictwa ZHR nr 243/2 z dnia 8 maja 2011 roku.
- Regulamin stopni instruktorskich harcerek ZHR zatwierdzony uchwałą Naczelnictwa ZHR nr 257/7 z dnia 10 czerwca 2012.
- Regulaminy stopni i sprawności harcerek oraz plakietki hufca, Stowarzyszenie Harcerskie Hufiec Harcerek „Sad”, Warszawa 2012.
- Regulaminy stopni i sprawności harcerzy oraz plakietki hufca, Stowarzyszenie Harcerskie Hufiec Harcerzy im. Powstania Harcerskiego, Warszawa 2012.
- Regulaminy sprawności zuchowych oraz plakietki Hufca, Stowarzyszenie Harcerskie, Warszawa 2012.
- Rządowy program wsparcia rozwoju organizacji harcerskich i skautowych na lata 2018–2030. Załącznik do uchwały nr 138/2018 Rady Ministrów z dnia 2 października 2018 r.
- Scouts Australia (bdw.). <https://scouts.com.au/about/what-is-scouting/history/bps-last-message/>
- Sitarska B. (2014). Edukacja nieustająca w koncepcji Jana Amosa Komeńskiego. *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne* seria Pedagogika, 1, 189–208
- Skauci Europy. (bdw.). <https://www.skauci-pomorze.pl>; <https://skauci-europy.pl>
- Sobkowiak, U. (2006). *Harcerstwo w życiu jednostki*. Bydgoszcz: Wydawnictwo PAIWAN.
- Sosnowski, J. (1936). *Służba harcerska*. Warszawa: Harcerskie Biuro Wydawnicze.
- Statut Stowarzyszenia Skauci Króla (bdw.). https://www.skaucikrola.pl/images/pdf/Statut_SK_2019.pdf
- Stech, K. (2011). Społeczny zasięg metodyki harcerskiej. W: G. Miłkowska, K. Stech (red.), *Na tropach harcerskiej metodyki. 100 lat harcerstwa polskiego*, (s. 53–67) Oficyna Wydawnicza
- Uniwersytetu Zielonogórskiego*, Zielona Góra.
- Suchodolski, B. (1990). *Wychowanie mimo wszystko*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Śliwerski, B. (2018a). *Pedagogia harcerskiego wychowania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

Śliwerski, B. (2018b). Wyjątkowość fenomenu harcerskiego wychowania. *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, 21, 13–31.

Trempała, J. (red.). (2011). *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.

Uchwała nr 4 Naczelnictwa Stowarzyszenia Harcerskiego z dnia 16 kwietnia 2019 roku w sprawie idei stopni instruktorskich.